

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА ФІНАНСІВ
КАФЕДРА ГУМАНІТАРНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН**

Освітньо-професійна програма «Політологія»
Спеціальність 052 Політологія
Ступінь вищої освіти Магістр

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
на здобуття ступеня вищої освіти Магістр

на тему: «ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРОЦЕСИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2020 РОКУ)»

Виконала: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти Магістр
групи 1 Гергель А. А.
Керівник: Приходько С. М.
Рецензент: Татаріна Т. І.

Полтава - 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ	7
1.1. Наукові категорії з проблем електоральних процесів	7
1.2. Методичні принципи дослідження електоральних процесів	12
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	17
2.1 Становлення інституту виборів в Україні	17
2.2. Особливості місцевих виборів 2020 року	30
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	44
3.1. Перспективи запровадження пропорційної системи з відкритими списками	42
3.2. Особливості застосування нових виборчих процедур	49
ВИСНОВКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми. Проблеми демократизації політичної системи є важливим завданням нашого сьогодення навіть в умовах збройної агресії. Адже розбудова демократичних засад демократичного ладу нашої країни є важливою передумовою забезпечення її суверенітету, державної безпеки, територіальної цілісності та недоторканості, входження до світу демократичних цивілізованих країн.

Одним із важливих інститутів демократії є виборча система. Тому неодмінними завданнями демократизації є вдосконалення виборчої системи. Важливою складовою усіх виборчих перегонів є електоральні процеси, які пов'язані з процедурними аспектами проведення виборів. Тут присутні не лише суто формально-організаційні аспекти, як то висунення кандидатів та їхня реєстрація, формування виборчих комісій, підбиття підсумків виборів тощо. Не менш значущим аспектом є безпосереднє проведення виборчої кампанії, яка дуже тісно пов'язана саме з електоральними процесами.

В сучасній історії України були використані майже всі існуючі типи виборчих систем. Кожен випадок їх реалізації супроводжувався виявленням значної кількості проблемних моментів. Але це пояснюється не їхньою недосконалістю, а більше практикою їх застосування. Політики самі ніколи не відмовлялися від використання маніпулятивних технологій, адміністративного ресурсу тощо. Цим власне і пояснюється певний негатив щодо оцінки цих систем. Останньою (на поточний момент) на місцевих виборах 2020 року була використана пропорційна система з відкритими списками. Її оцінили як більш демократичну в порівнянні з попередніми.

Але встановлення, хай і досконалої з формальної точки зору виборчої системи ще не дає підстави визначити її як однозначно демократичну. Її впровадження має супроводжуватися відповідним процесуальним забезпеченням, пов'язаним насамперед із встановленням демократичних засад. Найбільш значущі серед них це організація широкої взаємодії виборців

та кандидатів на посади, створення інформаційних умов для такої взаємодії, демократизація процедур голосування. Напрямам вирішення цих завдань і присвячена представлена робота. Саме це і зумовлює актуальність її тематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано на кафедрі гуманітарних і соціальних дисциплін. В рамках виконання науково-дослідної теми «Аналітичне забезпечення діяльності ЗМІ».

Метою роботи є аналіз різних моделей та форм виборчих систем та зразків електоральних процесів для виявлення найбільш оптимальних для сучасної України.

Поставлена мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- зробити історичний аналіз електоральних процесів в Україні протягом періоду незалежності;
- визначити специфічні властивості застосування різних типів виборчих систем в електоральних процесах;
- здійснити аналіз Виборчого кодексу України як комплексного документу, який регулює електоральні процеси;
- визначити теоретичну сутність та практику застосування пропорційної системи з відкритими списками на місцевих виборах в Україні у 2020 році;
- з'ясувати основні потенційні напрями демократизації електоральних процесів в Україні у контекстів створення широкого простору для взаємодії між виборцями та кандидатами на різні владно-політичні посади.

Об'єкт дослідження – природа та сутнісні характеристики електоральних процесів в Україні.

Предмет дослідження – напрями вдосконалення електоральних процесів в Україні у питанні розширення можливостей для взаємодії виборців з кандидатами на виборні посади.

Методи дослідження були використані з урахуванням визначеної мети і завдань, обраних предмету та об'єкту дослідження. Зокрема, загальнонаукові

(аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція). Вони дали змогу виявити особливості практичної реалізації електоральних процесів.

Застосування системного та структурно-функціонального методів сприяють розкриттю принципів системної будови електоральних процесів, виявленню їх основних елементів та їхніх функцій.

Група порівняльних методів дає змогу здійснити зіставлення типів виборчих систем та моделей електоральних процесів в різних країнах.

На основі історичного методу проаналізовано історичний аспект розвитку електоральних процесів в Україні в період незалежності.

Огляд використаних джерел. Виборчі системи та електоральні процеси як явища практичного життя досліджувалося багатьма науковцями в галузі політології та правознавства. Правові аспекти електоральних процесів, діяльності інститутів виборчої системи докладно проаналізовані у фундаментальних працях Ю. Ключковського та В. Шаповала.

Проблеми сучасних підходів щодо ролі виборів у сучасних суспільствах у західній політології відображені у працях У. Бека та П. Розанвалона.

Аналіз практичних електоральних процесів, пов'язаних з місцевими виборами 2020 року зроблений в аналітичних доповідях представників Громадської мережі Опора.

Наукова новизна отриманих результатів. Представлена робота є комплексним дослідженням стосовно виборів та електоральних процесів як важливих політичних інститутів сучасної демократії. Зроблений докладний аналіз історичного становлення виборчих систем в Україні з виявленням практичних особливостей їх застосування. А також усіх електоральних процесів, які супроводжували ці вибори.

В Україні були апробовані всі типи виборчих систем, які існують у країнах світу. Практика їх застосування завжди давала підстави для їх критики. Але ж негатив ішов не від самих виборчих систем, а головним чином від практики їх реалізації. Тому необхідно виявити основні причини

недосконалості зазначених виборчих систем у контексті їх практичного застосування.

Вибори пов'язана зі значною кількістю практичних процесів, які прийнято називати електоральними. Саме вони і визначають головну змістовну сутність виборів. Електоральні процеси мають стосуватися максимального залучення виборців до участі у формуванні виборчих програм, їх обговорення. Необхідно створювати постійно діючий інформаційний супровід цих процесів, зокрема, канали спілкування

Практична значущість дослідження полягає у визначенні пропозицій щодо демократичного вдосконалення виборчої системи та електоральних процесів у сучасній Україні: остаточне закріплення пропорційної системи з відкритими списками як єдиного механізму виборів Верховної Ради та органів місцевого самоврядування, створення широких он-лайн платформ для постійної взаємодії в режимі реального часу для комунікацій виборців з кандидатами на виборні посади; запровадження у формі пілотного проекту форм електронного голосування до органів місцевого самоврядування.

Апробація результатів дослідження.

Приходько С., Гергель А. Механізми легітимності влади в сучасних умовах. Політичні трансформації сучасного суспільства: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 24 лютого 2022 р.). Полтава: ПДАУ, 2022. С. 48-52.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на шість підрозділів, та загальних висновків до роботи, а також списку використаних джерел, який розміщений на 6 сторінках (налічує 60 найменувань). Загальний обсяг роботи 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Наукові категорії з проблем електоральних процесів

Вибори є важливим інститутом будь якої політичної системи. Вибори виступають важливою характеристикою демократії і показником рівня розвинутості демократії в країні. Ефективність функціонування політичної системи безпосередньо залежить від рівня організації виборів органів державної влади. Вибори є важливим показником, наскільки в країні розвинута демократія. В умовах сучасних демократій вибори виступають їхнім провідним механізмом, головною формою прояву суверенітету народу, його політичної ролі як джерела влади. Вони служать важливим каналом представництва в органах влади інтересів різних суспільних груп. Вибори виступають способом реалізації суверенного права народу на здійснення влади. «Смисловим стрижнем теорії і практики виборів є поняття «виборче право», яке має два значення. Виборчим правом визнають сукупність прав, норм, якими регулюється порядок організації і проведення передусім прямих виборів» [45, с. 97].

Вибори виконують не лише свої головні функції за призначенням, тобто формування представницьких органів влади, а також обрання деяких посадових осіб системи державної влади та місцевого самоврядування. Вони створюють умови для легітимації системи влади та політичної системи загалом, створюють умови для здійснення конкурентному протистоянні за владу у відкритій, цивілізованій формі, надають змогу громадянськості контролювати владу, забезпечують простір для комунікацій між суспільством і державою, сприяють постійному оновленню політичних еліт. Зрештою саме вибори надають громадянам можливість реалізувати свою політичну активність громадян у різних формах.

Впорядковуючим принципом реалізації виборчого права та засобом переведення результатів народного волевиявлення у кількісні показники депутатів у представницьких органах влади є виборча система. Вона визначається як «порядок організації і проведення виборів до представницьких органів влади і здійснення громадянами своїх виборчих прав. Функціонально-інструментально виборча система є компонентом (елементом) політичної системи, яка організовує і обслуговує інститут виборів, встановленим законом або іншим нормативним актом способом визначення результатів голосування і порядком розподілу мандатів між партіями і кандидатами» [35, с. 267-268].

Виборча система значною мірою зумовлюється широкими суспільними характеристиками. Вона «встановлюється законодавством держави, її характер є результатом політичного досвіду країни, політичної культури її населення, особливостей політичного структурування суспільства, партійно-політичної системи, розподілу політичних сил у суспільстві» [45, с. 97]. З точки зору широкого визначення сутності виборчої системи, то її доцільно визначити як цілісний «організм формування виборчих органів державної влади і органів місцевого самоврядування, включаючи організацію і проведення виборів, а також визначення їхніх результатів і відповідний розподіл депутатських мандатів. Поняття «виборча система» у вузькому значенні охоплює лише частину змісту поняття «виборчої системи» у широкому розумінні й означає певний спосіб підбиття підсумків голосування та їхньої оцінки» [37, с. 61]. Тобто, виборча система є певним комплексом правил, засобів і процедур, які встановлюють і регулюють процеси легітимного формування представницьких органів та обрання деяких посадових осіб державної влади та місцевого самоврядування. Виборча система надає виборчим процесам організованих, узгоджених форм, визначає права та обов'язки всіх суб'єктів цих процесів, форми проведення виборчих кампаній, визначення результатів виборів і зрештою формування персонального складу представницьких органів.

Демократичні політичні системи функціонують на засадах дотримання демократичних засад щодо організації і проведення виборів. Вони спираються на дотриманні певних принципів, керівних положень, загальновизнаних норм, які регулюють процеси електоральної участі та волевиявлення громадян. Ці принципи спрямовані на надання можливостей виборцям демократично і вільно реалізувати свої відповідні права. Вони визначаються у законах про вибори та конституціях демократичних держав. Найголовніші серед них такі. Загальність виборчого права, що означає право усіх громадян, які досягли необхідного віку, (як правило, 18 років), і не мають обмежень щодо дієздатності, мають право обирати і бути обраними в різні органи влади. Рівність виборчого права базується на положеннях, що всі виборці мають однакову кількість голосів при голосуванні, а також, що кожен обранець представляє у представницькому органі приблизно однакову кількість виборців. Безпосередність обрання виборцями обирають депутатів представницьких органів, посадових осіб державної. І зрештою демократичні вибори завжди відбуваються на основі таємного голосування. Порухення правил щодо останнього принципу тягне за собою кримінальну відповідальність.

Як уже зазначалося, завдання виборчої системи полягає у переведенні результатів народного волевиявлення у кількісні показники депутатів. Різні способи виконання таких процедур визначають відповідно різні типи виборчих систем. За загальною практикою виборчі системи поділяють таким чином: мажоритарні абсолютної і простої більшості, пропорційної з відкритими і закритими списками, змішані або мажоритарно-пропорційні, коли представницький обирається у пропорції 50 %-50 % за цими двома системами. З точки зору більш широкого підходу «виборчі системи структуруються на такі групи: перша — система більшості голосів, яка складається з підгруп: а) простої більшості; б) абсолютної більшості; в) альтернативного або пільгового голосування. До другої групи виборчих систем зазначене дослідження відносить систему пропорційного

представництва, що поділяється на: а) повне пропорційне представництво; б) обмежене пропорційне представництво. Третя група — змішана виборча система, до якої належать: а) система простого голосування без права передачі голосу; б) система обмеженого голосування; в) система кумулятивного голосування; г) система простого голосування з правом передачі голосу» [35, с. 269]. Вказаний спосіб типології виборчих систем базується на основі критерій, пов'язаного з механізмом голосування.

Існують також інші критерії класифікації виборчих систем. Один з них пов'язаний з визначенням зі способом розподілу депутатських мандатів. Мажоритарна, згідно якої результати виборів визначаються більшістю голосів виборців, отриманих кандидатом у депутати у певному одномандатному окрузі. Такий спосіб підбиття підсумків голосування вигідний насамперед великим партіям, які з'ясовують стосунки у боротьбі лише між собою. Може бути варіант декількох багатомандатних округів, в яких голосують за політичну партію. Мажоритарна система сприяє формуванню структурованого парламенту з чітко визначеними депутатської більшістю та опозицією. Це дає можливість сформувати стабільний уряд, який спирається на парламентську більшість. Встановлюється безпосередній зв'язок між депутатами і виборцями округу. Недоліком мажоритарної системи вважається те, що голоси виборців, які проголосували за інших кандидатів, не будуть врахованими, а їхні інтереси — представленими у парламенті. Може скластися ситуація, коли політична сила, яка отримала меншу кількість голосів на виборах, матиме більшість депутатських місць. Крім того, створюються підстави для маніпулювання виборчими голосами, якщо виборчі округи визначатимуться під конкретних кандидатів.

Пропорційна система спрямована на подолання цих вад попередньої моделі. Ця система більшою мірою враховує розклад політичних орієнтацій і переваг виборців. Вона сприяє більш справедливому представництву політичних сил у парламенті. Але сформувати стабільну парламентську більшість можна лише за умови стабільної партійної системи в країні. При

значній розпорошеності політичних сил у суспільстві і парламенті досить складно сформувати уряд.. При пропорційній системі встановлюється мінімальний «порог», який необхідно подолати, щоб потрапити у парламент (від 1 до 10 % голосів виборців). Але за цим «порогом» може залишитись певна кількість партій. І виборці, які проголосували за них не будуть представлені у парламенті. Причому така кількість голосів може бути значною. У світовій практиці траплялися випадки, коли їхня кількість досягала 50 %. І тоді голоси, що залишились, передаються партіям, які пройшли у парламент. Також слід відзначити, що зв'язок між депутатами і виборцями втрачається, оскільки виборці не можуть впливати на персональний склад парламенту. Виборчі списки партій складаються, як правило, в закритому режимі. На розташування в них безпосередньо впливає партійне керівництво. І депутати несуть відповідальність головним чином перед ним, а не перед виборцями.

Прагнення знизити недоліки пропорційної та мажоритарної систем та підвищити значущість їхніх переваг призвело до створення певних їхніх комбінацій. Такі процеси мали об'єктивний характер і зумовлювалися пошуками більш оптимальних моделей для забезпечення справжнього волевиявлення. «Йдеться про змішані виборчі системи, тенденція до запровадження яких дедалі чіткіше окреслюється не лише в Європі, а й на інших континентах. В Європі цим шляхом пішла Франція, Італія, Греція, Угорщина, Болгарія, Литва, Росія та деякі інші країни. При цьому слід мати на увазі, що поняття «змішана виборча система» можна тлумачити як у вузькому, так і в широкому значенні. У широкому сенсі вона передбачає паралельне використання у формуванні представницького органу різних виборчих систем. У вузькому ж означає схрещення елементів пропорційної та мажоритарної систем» [35, с. 277].

Застосування певного типу виборчої системи зумовлюється лише суто формально-організаційними аспектами. У цьому процесі важливе значення має історичні особливості кожної країни, прагнення забезпечити оптимальний механізм формування представницьких органів державної влади та місцевого

самоврядування та забезпечення належного рівня їх подальшого функціонування.

1.2. Методичні принципи дослідження електоральних процесів

Аналіз проблем виборчих систем та електоральних процесів як досить широких за змістом наукових категорій відбувається шляхом використання певних методів, найбільш оптимальних для реалізації поставленої мети. У свою чергу побудова методологічної бази ґрунтується на використанні найбільш відповідних для цього принципів. Сутність такого підходу пояснюється таким чином: «Кожен метод дозволяє повідомляти інформацію, але жоден із них не може допомогти досягти вичерпного, повноцінного розуміння. І лише наукове дослідження дозволяє здійснити все це і навіть більше. Під науковим дослідженням ми розуміємо запит, який керується науковими методами. Причина такої дієвості в тому, що воно не тільки дозволяє пізнавати реальність і оцінювати способи, якими ми здобули це знання, воно також дає нам можливість удосконалити наші методи запиту. Наукове дослідження – це спосіб пізнання, що постійно розвивається і самокоригується» [33, с. 22].

У системі методів політологічного дослідження існують певні проблеми об'єктивного характеру. Тут не можна використати дослідницькі методи у кількісно-цифровому вимірі. На відміну від наук природничо-математичного циклу не можна виміряти політичні процеси, які іноді тривають десятиліттями, а то і століттями. Відсутня можливість перевірити експериментальним шляхом правильність або хибність окремих положень організації політичного життя. Щоправда, у застосуванні до виборів та електоральних процесів такий підхід інколи має право на використання. Рейтинги кандидатів у депутати на посади визначаються шляхом опитування

громадської думки, експертного опитування, дослідження рівня електоральної активності у різні історичні періоди тощо.

Зважаючи на таку ситуацію необхідно при аналізі явищ політичного життя загалом неухильно і послідовно дотримуватися фундаментальних принципів наукового аналізу у політичній науці. Найбільш важливим з них є «перевірка теорій і гіпотез шляхом застосування певних правил аналізу до даних, отриманих в результаті спостережень і інтерпретації цих спостережень в суворо визначених умовах» [33, с. 24]. Особливо це стосується таких складних і багатоаспектних категорій як виборчі системи та електоральні процеси.

Застосування певного методологічного апарату при аналізі вказаних категорій слід втілювати на основі додержання чітких наукових принципів і процедур. Найбільш значущими серед них є експліцитність, системність та контрольованість. «Експліцитність наукового дослідження полягає в тому, що всі правила для опису та вивчення реальності сформульовані у явному вигляді. Системність полягає в тому, що кожен зафіксований факт пов'язаний з причинним зв'язком або спостерігається разом з іншими фактами. Контрольованість виявляється у тому, що аналізовані явища наскільки можна розглядаються з усією суворістю, допустимою у цій ситуації. Узагальнення робляться лише після найдосконалішої та ретельної оцінки під девізом обережності, що у ширшому значенні означає постійну увагу до деталей» [33, с. 24]. Що стосується процедур проведення наукового аналізу, то вони представляють собою таку сукупність «самостійних, але в той же час тісно пов'язаних один з одним етапів: формулювання теорії, операціоналізація теорії, вибір адекватних методів дослідження, спостереження за поведінкою, аналіз даних та інтерпретація результатів [33, с. 24].

Застосування конкретних методів обумовлено також специфікою предмета та об'єкта дослідження. Належним чином дослідження виборчих систем та електоральних процесів виконує група порівняльних методів. «Порівняння представляє собою методологічне ядро наукового дослідження

політики. Компаративний аналіз допомагає нам напрацювати пояснення і перевірити адекватність теорій, що розкривають механізми політичних процесів і здійснення політичних змін» [1, с. 70]. Вони дають змогу зіставити різні типи виборчих систем та особливостей електоральних процесів у різних країнах для виявлення певних єдиних критеріїв їх аналізу. На основі їх використання можна здійснити зіставлення їхніх специфічних властивостей. Порівняльні методи створюють підстави для проведення теоретичних узагальнень після опрацювання емпіричних матеріалів. За таких умов простіше виявляти сталі теоретичні характеристики зазначених явищ та інститутів, робити їхню класифікацію тощо.

Порівняльний метод характеризується своїми виключними властивостями. «По-перше, він не є самоціллю дослідження, його застосування повинно бути адекватно поставленому завданню». «По-друге, застосування порівняльного методу вимагає знаходження балансу між теорією і емпірикою. Зрозуміло, що порівняльна політологія в силу орієнтації на вивчення різноманіття політичних систем має справу з емпіричними даними, однак, як і в першому випадку, необхідно розуміти, що дослідження має на меті певні теоретичні результати» [34]. Забезпечення узгодження і рівноваги у використанні емпіричного та теоретичного підходів спрямоване на рівномірне порівняльного аналізу різних форм виборчих систем та моделей електоральних процесів. Акцент на емпіричному підході пов'язаний зі здійсненням операціоналізації вже наукової термінології у процесі зіставлення різних практичних зразків з подальшим виявленням закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків. Концентрація уваги на теоретичних проблемах має на меті докладно підтвердити сформульовані теоретичні гіпотези практичними прикладами. Зрештою третьою його виключною властивістю є реальна можливість «поєднати теорію і практику тільки в разі дотримання логіки і принципів організації дослідження. Проведення порівняльного дослідження передбачає вибір серед декількох стратегій, орієнтованих на вивчення» [34].

При аналізі типів виборчих систем та моделей електоральної поведінки цілком доцільно використовувати критерії, які застосовуються для дослідження рівня розвитку демократії у конкретній країні. Такий підхід є цілком виправданим, оскільки вибори є важливою характеристикою демократії. Його доцільно здійснювати за допомогою конкретних показників («індексів»). «Особливість використання індексів пов'язана з тим, що вони спираються на порівняння досліджуваного об'єкта з ідеальним типом, що неминуче залишає за дужками нетипові випадки, наділяючи їх негативним змістом. Крім того, індекси можуть бути політично ангажовані, використовувати різні індикатори і вимірювальний інструментарій, що стає причиною отримання неоднакових результатів при дослідженні одного об'єкта [34]. Основним такими індексами є інституційні (альтернативні вибори, багатопартійність) та процесуальні (рівень конкуренції на виборах, дотримання принципів змагальності, рівень електоральної участі та її динаміка) характеристики демократії; наявність та реальне забезпечення прав і свобод громадян.

В останні роки найбільш широке використання має індекс інституційної демократії «Polity IV». Він базується на аналізі інформації щодо функціонування політичних інститутів і режимів. Згідно цього підходу, побудованого на застосуванні цього індексу демократичними визнаються системи, які характеризуються наявністю: інститутів і процесів, що забезпечують вираження переваг різних соціальних груп щодо політиків і політичного курсу; інституційних меж, що обмежують діяльність органів виконавчої влади; гарантії прав і свободи громадян.

При більш докладному розшифруванні сутності цих індексів виявляються ґрунтовніші індикатори, які засвідчують ступінь розвинутості демократії в країні: рівень конкурентності у процесі формування виконавчої влади; рівень відкритості формування органів виконавчої влади; межі діяльності очільника (президента чи прем'єр-міністра) виконавчої влади (необмежена влада, незначні обмеження, істотні обмеження); рівень

регулювання політичної участі громадян (широкі чи обмежені можливості); рівень конкурентності такої участі [34].

Таким чином, дослідження моделей виборчих систем та електоральних процесів спирається на розбудові широкого категоріального апарату, присвяченого зазначеній проблематиці. Це дає змогу визначити сутність виборів як важливого політичного інституту та електоральних процесів, які також сприяють більш ґрунтовному розкриттю змісту виборчих процесів. Запропонована методологія дослідження також забезпечують докладне визначання специфічних особливостей виборчих систем та електоральних процесів як явищ практичного життя та категорій політичної науки.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

2.1. Становлення інституту виборів в Україні

Становлення виборчої системи України пройшло достатньо тривалу історію. Відбулася значна кількість виборів Президента, Верховної Ради України, органів місцевого самоврядування. Були апробовані фактично всі існуючі типи виборчих систем. При цьому жодна з них не довела своєї переваги серед інших. Аналогічно, жодну з них не можна назвати абсолютно недосконалою. Проблеми полягали у практиці їх застосування. Також слід враховувати загальний контекст, в якому вони відбувалися. Перманентна економічна криза у 1990-х рр. визначала дві тенденції: певна виборча апатія та абсентеїзм особливо серед молоді та прагнення представників на хвилі кризових явищ віддати перевагу лівим партіям. Вони, щоправда, конструктивних речей не пропонували, а просто грали на ностальгії за радянським минулим. Особливо це було помітним серед сільського електорату Центральної України. Досить показовою така тенденція була на Полтавщині. Місцеві виборці, зокрема, сільські орієнтувалися на ліві партію (найчастіше, соціалістичну), але коли якийсь олігарх пропонував за віддані голоси вирішити певні місцеві проблеми, то цілком спокійно віддавали йому свої голоси. Більш менш чіткі партійні уподобання виборців за регіональною ознакою сформувалися у 2002-2004 рр. Тобто склалася навіть певна електоральна географія.

Процес формування вітчизняної виборчої системи як демократичного інституту розпочався з першими відносно демократичними виборами депутатів Верховної Ради України та місцевих рад у березні 1990 року. Вони відбулися на основі мажоритарної системи абсолютної більшості. (У грудні того ж року було прийнято Закон України «Про місцеві Ради народних

депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» і тому далі місцеві ради характеризували вже як органи місцевого самоврядування). Ті вибори були справді демократичними, щоправда, у порівнянні з тривалою радянською практикою формальних виборів. Але загалом адміністративний ресурс не застосовувався. І тому майже третину депутатських місць обійняли представники опозиції, які потім об'єдналися в об'єднану опозиційну фракцію – Народна рада. Тодішня виборча кампанія відзначалася значним новациями, головна з яких альтернативність виборів і можливість вільно критикувати владу. Головним об'єктом критики був союзний центр і правляча Комуністична партія Радянського Союзу. Кандидати головним чином зосереджувалися на необхідності вирішувати місцеві проблеми. Від Полтавської області пізніше два депутати увійшли до Народної Ради.

Тодішній склад Верховної Ради критикувався з усіх сторін. Але саме він ухвалив Декларацію про державний суверенітет України, Закони про економічну самостійність та згаданий про місцеве самоврядування. І зрештою саме та Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України. Що вже відзначає її важливий внесок в історію України. Ну а після проголошення незалежності почалася рутинна робота. І Верховна Рада не показувала зразки роботи парламенту незалежної держави. До того ж почалися перші «розборки», звинувачення. Причому відбувалися вони і між членами опозиції. А її статус виявився тепер неоднозначним. Кому опозиціонувати? Та й належної економічної програми не було. Додалася широка соціально-економічна криза. І тому досить швидко тодішній склад Верховної ради продемонстрував свою цілковиту нездатність працювати у нових умовах.

Під впливом шахтарських страйкувань та протестів у листопаді 1993 року було прийняте рішення про проведення дострокових виборів парламенту і президента. У новому виборчому законі була запропонована мажоритарна система абсолютної більшості. «Така система не допускає викривлень принципу політичного представництва й враховує інтереси більшості виборців. Адже якщо кандидат був обраний в один тур, значить його

підтримували більше 50% виборців усієї країни. Якщо ж мав місце другий тур, то він, ймовірно, сприяв тому, аби визначення виборців відбувалось на основі близьких політичних позицій. Щоправда, внаслідок двотуровості сама процедура ускладнюється та дорожчає. Головним недоліком такої системи є те, що фактично переможець забирає все, а решта кандидатів й, відповідно, політичні позиції виборців, які за них голосували, жодним чином не представлені, що потенційно може призвести й до поляризації суспільства та розколу» [21].

Діяльність нового складу Верховної Ради, обраного у 1994 році, також відбувався у непростих умовах, Криза тривала. Значну кількість отримали представники лівих партій. До того ж депутатський склад був сформований не повністю. Далася взнаки абсолютна більшість, яку ніхто не отримав по окремих округах. Додалися недостатня кількість виборців, які брали участь у виборах. Давалася взнаки електоральна апатія. «Така система призвела до багатьох негативних наслідків для парламенту 1994-1998 років. Зокрема, Рада працювала не в повному складі (не вистачало близько 20 депутатів), постійно проводилися довибори. До того ж, склад депутатів був не найякіснішим, адже кандидату в депутати, який не пройшов у Раду з першого разу, заборонялося висуватися вдруге» [49].

У першому турі було обрано лише 49 депутатів. Іншим не вдалося набрати необхідну більшість (50 % + 1 голос) і тому було оголошено про проведення другого туру по решті округів. У нього вийшли по два переможці першого туру. Але і в другому не було обрано повний склад парламенту. «Проте і з цим не все так просто, адже вимога набрати 50%+1 голос зберігалась тоді й для другого туру. Крім того, у бюлетенях також була передбачена можливість голосувати проти всіх, а ще існував мінімальний поріг явки – треба було, щоб у голосуванні взяли участь не менше 50% виборців округу. Тож коли другий тур не визначав переможця, в окрузі оголошувались повторні вибори і виборча кампанія стартувала з самого початку. Так, навіть через рік після виборів Верховна Рада була сформована на 90% – 45 депутатів до тих

пир не були обрані. Відповідно, багато округів залишились не представленими у парламенті аж до закінчення його повноважень» [21].

Але й на долю цього складу Верховної Ради випали значні випробування і місце в історії України. Річ в тім, що у тому ж 1994 році президентом було обрано Леоніда Кучму. На відміну від свого попередника почав чіткіше і жорсткіше вибудовувати виконавчу вертикаль і цим самим увійшов у принципове протистояння з Верховною Радою, в якій самостійну роль намагався відігравати її голова соціаліст Олександр Мороз. Перша хвиля протистоянь припала на 1995 рік, коли внаслідок компромісу біло укладено між президентом і парламентом конституційну угоду про певний розподіл повноважень між законодавчою та виконавчою владою, яка повністю підпорядковувалася президенту. На середину протистояння набули свого апогею. Достатньо жорстко стояло питання про модель форми правління України – президентська чи парламентська. Переміг знову таки компроміс 28 червня 1996 року було ухвалено Конституцію України вже як незалежної демократичної держави. Було встановлено змішану, президентсько-парламентську модель, щоправда, зі значними повноваженнями голови держави у питанні формування виконавчої влади.

У 1997 році всім дотичним до політичної системи України особистостям стало чітко зрозуміло, що політичні партії мають бути безпосередньо допущені до формування парламенту. Парламентські фракції мають бути сформовані на партійній основі. Тому було прийнято новий закон про вибори, який передбачав змішану виборчу систему. Половина депутатського складу (225 депутатів) обиралися за пропорційною системою із закритими списками, а половина за традиційною – мажоритарною, але вже простої (відносної) більшості. «Відносну більшість ще називають простою більшістю, і така система вважається найпростішою з усіх мажоритарних. Тобто, обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців у порівнянні з іншими кандидатами. За умови однакової кількості набраних голосів двома чи більше кандидатами законодавство може передбачити

застосування процедури жеребкування або оголошення повторного голосування. Перевага цієї системи у тому, що голосування відбувається в один тур і законодавство не встановлює обов'язковий мінімум участі у ньому виборців. Але серйозним недоліком є те, що вона не дає змоги врахувати інтереси більшості виборців. Адже кандидат може бути обраний і абсолютною меншістю, а вага мандата такого депутата та його представництво могли бути абсолютно не рівнозначними в порівнянні з іншими депутатами, що суперечить демократичним засадам» [21].

Незважаючи на те, що були використана пропорційна система із закритими списками, але це був суттєвий крок до формування повноцінної партійної системи України. Партії формували свої фракції у складі Верховної Ради. І далі отримали можливість, хоч і дуже опосередковану, впливати на формування уряду. Вибори за новою, змішаною, системою відбулися у березні 1998 року. З пропорційними списками більшість отримали ліві партії (комуністична, соціалістична, прогресивна соціалістична). Але за рахунок мажоритарників, обраних в одномандатних округах, ситуація склалася більше на користь президентської номенклатури. Їм стало обиратися простіше, оскільки було знято обмеження щодо мінімальної кількості голосів, необхідних для перемоги (достатньо було отримати просту більшість) та мінімального порогу явки на вибори. Також варто зауважити, в Конституції прямо було заборонено залишати свою фракцію, це тягнуло взагалі позбавлення мандату. Але на практиці міграції почалися майже одразу. Щоправда, вони не набули таких масштабних форм, як це стало пізніше. На мажоритарних округах представники лівих партій зазнали нищівної поразки. Наприклад, на Полтавщині, де соціалісти та комуністи за пропорційними списками набрали більшість, лише 1 кандидат від соціалістів здобув перемоги серед 8 округів. На місцевих виборах вибори відбувалися за чистою мажоритарною системою простої більшості. Але там відвертих боїв не було. Можливо, тому що вони проходили одночасно з парламентськими, які і відтягували значну увагу виборців.

На виборах 2002 року була використана вже відома змішана система. Депутатський склад формувався за тим же принципом (50% - 50%). Але зміни відбулися на фронті ідеологічних протистоянь. Якщо у 1990-х рр. владі в особі президентської вертикалі протистояли вже зазначені ліві партії, то з початку 2000-х рр. чітко оформився правоцентристський фланг партійної системи, який умовно можна назвати національно-демократичним. З'явилися нові знакові постаті на політичному небосхилі України, які очолили нові партії, що представляли цей фланг. Віктор Ющенко – Нова Україна, Юлія Тимошенко – Батьківщина. Блок Наша Україна отримав перемогу за пропорційними списками. Але знову таки за рахунок мажоритарників влада отримала загальну більшість у Верховній Раді. До того ж розпочалися масові переходи депутатів в основному із зазначених Нашої України та Батьківщини у провладний блок «За єдину Україну». Склалася цікава правова колізія. Конституція забороняє такі переходи. Але Конституційний Суд їх узаконив, мотивуючи це тим, що депутати представляють не партії, а насамперед – виборців. Яка різниця в якій фракції вони будуть це робити.

Ну а далі відбулися події під назвою Помаранчева революція масові протести українців у зв'язку із фальсифікацією результатів президентських виборів 2004 року. Формально парламенту це не стосувалося, але і там розгорілися серйозні електоральні «бої». Коли факт фальсифікацій було доведено достеменно, саме Верховна Рада ухвалила рішення про повторне голосування другого туру. Перемогу на ньому отримав опозиційний кандидат Віктор Ющенко. Це призвело до певного переформатування парламенту. Точніше фракції залишилися у тих самих складах, але колишні пропрезидентські не виявляли значної активності.

Вже після перемоги опозиції було укладено новий закон «Про вибори депутатів Верховної Ради». «Через фіаско Януковича на президентських виборах у 2004 році, політичні союзники почали тікати з його корабля. Натомість нові партії влади – «Наша Україна» та «Блок Юлії Тимошенко» – отримали в Раді ситуативну більшість і, скориставшись моментом, ухвалили

нову виборчу систему» [49]. І вже нові парламентські вибори у 2006 році відбулися на чисто пропорційною системою із закритими списками. Прогнозувалася перемога Нашої України та Блоку Юлії Тимошенко. В принципі так і відбулося. Але їхній союзник на президентських виборах лідер соціалістів Олександр Мороз несподівано перейшов на бік Партії регіонів, яку очолив невдаха президентських виборів 2004 року Віктор Янукович, та комуністів. Тепер перевага була на боці останніх. Вони і сформували парламентську більшість. Мороз став головою Верховної Ради. Цікавим нюансом цієї виборчої кампанії було те, що соціалісти йшли на вибори як представники влади. Вони мали окремі міністерські та губернаторські посади. Тому їхній «фінт» став дещо несподіваним. Але він коштував Соціалістичній партії майбутнього. У подальшому ні Мороз, ні соціалісти вже нікуди не проходили.

Ще одним аспектом сформованої ситуації були внесені зміни до Конституції, за якими Україна ставала парламентсько-президентською республікою. Уряд мав формуватися парламентською більшістю, яку тепер складали фракції регіоналів, комуністів і соціалістів. Уряд очолив Янукович. Коаліція та уряд почали методично і планомірно позбавляти президента його повноважень. Навіть тих, які чітко були встановлені Конституцією. Окремі профільні міністри не здійснювали контрасигнацію (ставити підпис) під указами президента. Склалася значна криза влади із загрозою її подальшого колапсу. До речі за цією картиною з неприхованим задоволенням спостерігала Росія. І ось президент Ющенко, якого часто звинувачували у відсутності жорсткості, проявив чітку позицію і розпустив Верховну Раду. Щоправда, і тут були певні колізії, оскільки за тією ж Конституцією президент не мав права такого робити. Але депутати від двох фракцій «обнулили» свої мандати, а право їх заміни не було визначено. Тому Верховна Рада внаслідок відсутності кворуму не могла працювати. І в 2007 році були проведені дострокові вибори також за пропорційною системою із закритими списками. Більшість тепер отримали Наша Україна та Блок Юлії Тимошенко, щоправда з перевагою в 1

голос (226 місць). Але цього було достатньо, щоб сформувати парламентську більшість. Уряд очолила Юлія Тимошенко.

Загалом «парламентські вибори у 2006-му та 2007 роках вважаються одними з найякісніших в українській історії та найбільш наближених до європейських стандартів виборчого законодавства. Але вони водночас вивели практику купівлі місць у закритих списках на новий рівень» [49]. В наших реаліях чітко не можна було зіставити переваги і недоліки цієї системи. З одного боку, запроваджувалася європейська практика виборів з її демократичними засадами. Також стала більш структурованою партійна система. І виборці чіткіше визначалися зі своїми партійними уподобаннями. Партійна система нашої країни повільно, але прямувала до типу поміркованого плюралізму, що загалом позитивно впливає на стабілізацію політичного життя. Але не обійшлося і без негативу. «Негативом було те, що закриті списки ховали «начинку» партій від виборців. Відомі були лише перших п'ятеро людей у списку, хто йшов далі – невідомо. Це призвело до того, що якість партійних списків була не найкращою, а люди голосували за «котів у мішку» [49]. А змінити у персональному складі депутатських фракцій виборці не могли. Доходило до анекдотичних ситуацій, адже виборці були повністю впевнені, що у партійних списках присутні водії, охоронці, масажисти олігархів, які утримували політичні партії. І, між іншим, такі випадки справді були. Тому у наших реаліях важко чітко зіставити переваги і недоліки. З одного боку, парламент структурований, кількість зайвих процедурних дебатів зводиться до мінімуму. Достатньо виступити по одному представнику від фракцій, і їхня позиція зрозуміла. Але ж і фракції не були однорідними. Часто і там існували окремі угруповання, які представляли інтереси різних бізнес-груп. Та закритість списків і відсутність у виборців хоч найменшим чином впливати на визначення конкретних кандидатів переводили роботу Верховної Ради загалом також у закритий режим. Також дуже слабо були представлені регіони. А деякі взагалі опинилися без представників. Натомість столиця та великі міста мали досить широке представництво.

В регіонах продовжували працювати органи місцевого самоврядування, обрані у 2006 році, тобто за пропорційною системою за закритими списками. Це теж позначалося на їхній роботі. Якщо на виборах до Верховної Ради партії хоч якось дотримувалися принципу якості при підборі кадрів. Принаймні у прохідних частинах списків були досить відомі люди, які дійсно ототожнювалися в очах виборців з цими партіями. То на регіональному рівні ситуація була складнішою. За пропорційною системою із закритими списками обиралися обласні, районні, міські ради. А ось туди, дійсно, часто потрапляли «коти в мішку». Деякі місцеві бізнесмени, відчувши можливість взяти участь у формуванні та розподілі місцевих бюджетів, відверто не приховуючи своїх намірів, купували місця у партійних списках. Вони навіть не дотримувалися навіть зовнішньої видимості єдиної політики зі своїм партійним керівництвом. Доходило до парадоксальних ситуацій. Наприклад, представники фракцій Блоку Юлії Тимошенко могли активно критикувати уряд на чолі з прем'єр-міністром, «помаранчеву владу». І жодних сумнівів совісті у них не було.

В органах місцевого самоврядування Полтавської області партійно-фракційна конфігурація була такою ж як і в інших регіонах. Фракції регіоналів, нашоукраїнців та бютівців мали приблизно однакове представництво. І це позначалося на роботі представницьких органів регіонального та місцевого рівнів. Часто відбувалися дискусії загальнонаціонального характеру. На кшталт зовнішньополітичних пріоритетів України, статусу російської мови, тлумачень історії України тощо. А комунальні проблеми накопичувалися. Ефективність роботи цих органів була низькою та малоефективною. До речі, і під час виборчих кампаній місцеві осередки політичних партій більше орієнтувалися на виборчу риторику своїх керівних структур, а не орієнтувалися на місцеві проблеми. Та і виборці також не примушували їх висловлювати своє бачення саме цього напрямку своєї подальшої діяльності. Тобто, Полтавська область принципово не відрізнялася від інших областей Центральної України.

На вищих рівнях державної влади України визрівали жорсткі суперечності між президентом та урядом, персонально його головою. На тлі фінансової кризи 2008-2009 рр. ці протистояння переросли у кризу політичну. Коли президент та прем'єр-міністр перебувають у жорсткій опозиції один до одного це паралізує роботу всієї системи виконавчої влади. І, зрозуміло, негативно позначається на рівні життя людей. Зрозуміло, що це протистояння мало більшою мірою міжособистісний характер у передчутті президентських виборів 2010 року. Однозначно на перемогу налаштовувалася прем'єр Юлія Тимошенко. А Віктор Ющенко суттєво втратив свій рейтинг внаслідок нереалізованості положень виборчої програми. Що власне і підтвердили його 5 %. Натомість нові бали для майбутніх виборів набувала партія Регіонів та її очільник Віктор Янукович. Він також мав президентські амбіції і чітко орієнтувався на перемогу.

Чергові президентські вибори відбулися у два тури 17 січня та 7 лютого 2010 року. З перевагою у 3,5 % (близько 900 тис. голосів виборців) переміг Янукович. Він одразу розпочав переформатування Верховної Ради, щоб створити парламентську більшість на свою користь. Тепер уже переходи з фракцій Наша Україна та Блок Юлії Тимошенко відбувалися набагато активніше. Конституційний Суд виніс своє тлумачення відповідної конституційної норми, за яким депутат може переходити до іншої фракції, оскільки він представляє народ України, а не партію. Далі було скасовано конституційну реформу 2004 року і відновлено президентсько-парламентську модель. Причому обидва заходи були здійснені у позаконституційний спосіб, тобто без голосування трьомастами голосами депутатів Верховної Ради. Але нову владу це не турбувало. Головне, було встановити авторитарний режим особистої влади новообраного президента.

І в очікуванні нових парламентських виборів нова влада прагнула їх провести так, щоб остаточно легітимізувати свою владу. «У 2011 році було ухвалено новий виборчий закон, за яким Україна поверталася до змішаної системи. З цього моменту прогрес у виборчому законодавстві відкочується

назад – Україна повернулася до змішаної системи на виборах до парламенту (225 мажоритарників і 225 пропорційників, що проходять по закритих партійних списках). Авторитарному режиму Януковича потрібна була мажоритарна складова, бо влада вже навчилася проводити своїх депутатів по мажоритарних одномандатних округах, а саме завдяки адміністративному ресурсу, підкупу виборців. Вони планували це і, зрештою, таки провели значну кількість своїх депутатів. Саме змішана виборча система, ухвалена у 2011 році, допомогла Януковичу зробити парламент ручним та контрольованим» [49].

Між президентськими і парламентськими виборами відбулися вибори до органів місцевого самоврядування, які відбулися за новим законом «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10 липня 2010 року. За допомогою місцевих виборів нова влада прагнула легітимізувати свої повноваження і затвердити вплив на місцевому рівні. За цим законом сільські та селищні ради обиралися за мажоритарною системою простої більшості. А вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад знову повертались до змішаної, мажоритарно-пропорційної, системи. Місцеві вибори відзначилися новими рисами. Залишки Нової України були розпорошені за дрібними партіями, що і зумовило їхні поразки. Партія регіонів здобула переконливу перемогу і більшості областей України. Це закріпило її статус як повноцінної правлячої партії з відверто авторитарним ухилом. Ще однією важливою тенденцією слід визначити появу так званих «регіональних» партій, які поширювали свою діяльність у межах декількох, а то і однієї області. Там і зосереджувався її ресурс. В Полтавській області такою партією виявилася «Совість України», яка запропонувала свою кандидатуру міського голови. Її представники отримали у Полтаві перемогу на виборах міського голови та Полтавської міської ради. По 25 округах кандидати від неї перемогли у 24. Загалом, включаючи, представників пропорційного закритого списку ця партія отримала близько 75 % місць у міській раді. За рахунок голосів полтавців вони отримали значне

представництво в обласній раді. «Совість України» власне ніякої особливої виборчої кампанії не проводила, зосередившись на критиці попередньої міської влади. Активно проводилися численні благодійні заходи. Це дало необхідний результат

Вибори до Верховної Ради у 2012 році відбувалися на тлі жорсткого протистояння між правлячою партією Регіонів та блоком опозиційних сил входили Всеукраїнське об'єднання Батьківщина, партія УДАР та Всеукраїнське об'єднання Свобода. Адміністративний тиск відбувався по всіх напрямках. Опозиції вдалося узгодити єдиних кандидатів по багатьох округах, яким зрештою вдалося перемогти. По виборах за пропорційними списками об'єднана опозиція перемогла за співвідношенням 50 % - 43 %. Але за рахунок одномандатників та деяких союзників та позапартійних необхідну більшість отримали регіонали. І далі почали реалізовувати свої наміри, ухвалюючи закони, які не мали особливої суспільної актуальності, наприклад закон «Про засади мовної державної політики». Великої потреби в ньому не було. Але він значно посилив розкол у суспільстві.

Ну і апофеозом повновладдя регіоналів та їх союзників стала діяльність з укладення угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Весь 2013 рік країна і суспільство готувалися до підписання відповідного документу, формувалася громадська думка. Регіонали навіть посварилися з комуністами. Їхня політична риторика радикальним чином змінилася з проросійської на проєвропейську. І в останній момент перед самим підписанням угоди у листопаді 2013 року прем'єр-міністр Азаров оголошує про припинення цього процесу, пояснюючи таку потребу негативним ставленням Росії. Суспільство було вражене такими вчинками, оскільки було готовим до інтенсифікації євроінтеграційного процесу. І тут такий розворот. Далі регіонали в один голос почали демонструвати негативні наслідки асоціації з Євросоюзом. У людей закономірно виникло питання, а коли ж ви казали правду. Ось тут весь негативний настрій суспільства щодо партії регіонів, зумовлений їхніми авторитарними вчинками, акумулювався у масові протестні акції. Спроби

влади їх придушити призвели до Революції Гідності та усунення Януковича від влади внаслідок його елементарної втечі.

Всі його соратники, депутати-регіонали одразу ж відхрестилися від свого патрона. Цей епізод ще раз засвідчив, що авторитарна влада є нестабільною. І в разі виникнення певної загрози всі сподвижники авторитарного правителя досить швидко його зраджують першими. Партія Регіонів одномоментно втратила свій статус правлячої та панівної. Її члени залишили фракцію та склад партії. У Верховній Раді відбулося чергове переформатування. Далі почалися драматичні події анексії Криму, початку гібридної війни з Росією. Але політичне життя тривало.

У травні 2014 року відбулися позачергові вибори Президента України, яким був обраний Петро Порошенко. А у жовтні того ж 2014 – парламентські вибори. Вибори, як і попередні відбулися за змішаною системою. Зрозуміло, що склад Верховної Ради був уже дещо іншим. Конституційна більшість належала проєвропейським партіям. У 2015 році відбулися чергові вибори до органів місцевого самоврядування. Це була перша спроба застосувати пропорційну систему із відкритими списками. Правда, був запропонований цікавий варіант, за якого партії висували по 1 кандидату по кожному округу. Але кандидата було недостатньо перемогти в окрузі. Необхідно, щоб його партія набрала не менше 5 %. Тільки такі партії мали можливість потрапити в орган місцевого самоврядування. Такі партії отримували кількість депутатів відповідно до кількості голосів виборців. В рамках такої кількості вони набирали необхідну кількість кандидатів. Тобто, у раду кандидати, які набрали велику кількість голосів могли «протягти» кандидатів з незначною кількістю. А кандидати від не впливових партій навіть зі 100 % результатом не потрапляли до представницького органу. Така от парадоксальна ситуація. Це ще раз підтвердило актуальність радикального реформування виборчої системи та виборчого законодавства. Хоча у 2019 вибори депутатів Верховної Ради відбулися за старою змішаною системою.

2.2. Особливості місцевих виборів 2020 року

Всі розглянуті види виборчих систем, які застосовувалися в Україні, протягом періоду незалежності продемонстрували свою недосконалість щодо подальшого функціонування представницьких органів влади різного рівня. Особливо показово це позначилося на виборах органів місцевого самоврядування. Ні чиста мажоритарна система, ні чиста пропорційна із закритими списками, ні навіть змішана не довели своєї ефективності щодо їх формування з їх подальшим функціонуванням на належному рівні. Здавалося, змішана система дасть змогу подолати негативні властивості двох «чистих» моделей. Проте все відбулося з точністю до навпаки. «Такий покруч двох виборчих систем, зокрема, призводив до того, що негативні аспекти цих систем тільки посилювались. «Засівання» округів гречкою, протягування «кота в мішку» в закритій частині списку тощо. Тож давно вже назрівала необхідність виборчої реформи. Зрештою, експертне середовище дійшло згоди, що найкраще в Україні може спрацювати пропорційна виборча система з відкритими списками, яка акумулює в собі кращі практики тих виборчих систем, що міксували у змішаній: і відповідальність партій за своїх кандидатів, і можливість зберегти зв'язок із виборцями як у мажоритарці за рахунок формування територіальних партійних списків та голосування за кандидатів від обраної партії поіменно» [21].

«Набивши гулі за стільки років на різних виборчих системах, їх постійних змінах та перемішуванні, Україна зрештою прийшла до пропорційної виборчої системи із відкритими списками. Ця виборча система була запроваджена в Україні з моменту набуття чинності Виборчим кодексом 1 січня 2020 року і вже восени була апробована на місцевих виборах. Так, більшість колегіальних органів влади тепер обираються саме таким чином: сільські, селищні та міські ради, якщо кількість виборців у відповідній громаді становить 10 тисяч і більше, районні та обласні ради, а також Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Верховна Рада України» [21].

19 грудня 2019 року було ухвалено Виборчий кодекс України, а 25 жовтня 2020 року відбулися вибори до органів місцевого самоврядування та міських, селищних і сільських голів відповідно до цього нормативного акту. «Місцеві вибори – 2020, проведені на основі нового законодавства, сформували перелік нових завдань у процесі забезпечення повної відповідності українського виборчого законодавства найкращим демократичним стандартам. Виявлені недоліки законодавства та незадовільні практики мали серйозний характер, які, втім, не перекреслюють досягнення України у сфері забезпечення виборчих прав громадян та вдосконалення низки виборчих процедур» [42, с. 6]. Важливим аспектом реформування виборчої системи стало внесення змін до Кримінального кодексу України стосовно застосування покарання за виборчі злочини.

У Виборчому кодексі було розширено кількість суб'єктів виборчого процесу. Так, згідно статті 22 Виборчого кодексу ними визнавалися «1) виборець, який має право голосу на відповідних виборах; 2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів; 3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах; 4) кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому цим Кодексом; 5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації» [6]. Також було вдосконалено процес інформаційного забезпечення виборчого процесу. Згідно статті 48 воно включає: «1) виборчі права громадян та способи їх здійснення і захисту; 2) можливість та процедури перевірки включення себе та інших виборців до Державного реєстру виборців та списків виборців на виборчих дільницях; 3) можливість та порядок зміни виборцю місця голосування (виборчої дільниці) без зміни виборчої адреси; 4) адресу місцезнаходження окружної та дільничної виборчих комісій виборчої дільниці, до якої належить виборча адреса виборця; 5) адресу приміщення для голосування, дату та час голосування; 6) підстави та процедури отримання можливості голосувати за місцем перебування; 7) процедуру голосування та

спосіб заповнення виборчого бюлетеня; 8) право на оскарження порушень своїх виборчих прав та способи здійснення цього права; 9) відповідальність за порушення законодавства про вибори» [6]. Тобто, можна констатувати факт, що виборчі процедури були демократизовані.

Були докладно розроблені особливості виборчої агітації. Відповідно до статті 51 до неї належали такі заходи: збори громадян, інші зустрічі з виборцями; мітинги, походи, демонстрації; публічні дебати, дискусії, «круглі столи», прес-конференції щодо положень передвиборних програм та політичної діяльності кандидатів, партій; оприлюднення в друкованих та аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації політичної реклами, виступів, інтерв'ю, нарисів, відеофільмів, аудіо- та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень; виборчі листівки, плакати та інші друковані агітаційні матеріали чи друковані видання, в яких розташовано матеріали передвиборної агітації; друковані агітаційні матеріали чи політична реклама; концерти, вистави, спортивні змагання, демонстрація фільмів та телепередач, інші публічні заходи; публічні заклики голосувати за або не голосувати за кандидата, партію або публічні оцінки їхньої діяльності; агітаційні намети. Можна помітити цікавий момент. Так, з одного боку форми агітаційних заходів були чітко сформульовані. Але з іншого, залишалася можливість проведення розважальних заходів під видом агітації. А тут уже є широкий простір для надання матеріальних і нематеріальних послуг. Тобто можна говорити про деякі елементи підкупу виборців.

Головною новацією цих виборів було застосування принципово нового типу виборчої системи – пропорційної із відкритими списками. Відповідно до неї кандидатів мали висувати лише місцеві осередки політичних партій. Самовисуванцям заборонялося балотуватися. Тут і можна відзначити деяке порушення демократичних принципів. Зрозуміло, що органи влади мають бути чітко політично структурованими. Але ж обмежувати права висуватися кандидатом у депутати принаймні в органи місцевого самоврядування – це все

таки обмеження демократичних засад виборчого процесу. Оскільки не всі громадяни мають чітку партійну ідентифікацію.

Для потрапляння у представницький орган влади партії мають подолати 5-відсотковий прохідний бар'єр голосів виборців у межах певної адміністративно-територіальної одиниці чи територіальної громади. Вибори відбуваються у межах територіальних виборчих округів, на які поділена адміністративно-територіальної одиниці чи територіальної громади, кількість яких відповідає кількісному складу представницького органу. Партійні осередки мають сформувати два списки кандидатів: загальний для області, району чи міста та окремі для територіальних округів. Перший номер загального списку не включається до окружних. А інші кандидати загального списку мають бути включені до різних окружних. Черговість їхнього розташування визначає осередок партії. У виборчих бюлетенях виборець відзначав партію, за яку він хотів проголосувати (будь якою позначкою) і вказати порядковий номер кандидата із запропонованого партією списку по територіальному округу.

Слід зазначити, що такий принцип голосування викликав неоднозначну реакцію серед експертного середовища. «По-перше, дискусійним було питання отримання першим номером виборчого списку партії гарантованого мандата. Як вже зазначалося вище, перший номер списку не закріплювався за жодним із територіальних списків організації партії. По-друге, Виборчий кодекс встановив вимогу для кандидатів подолати внутрішній бар'єр для кандидатів у територіальних списках у вигляді 25 % голосів від виборчої квоти для просування у верхній частині територіального списку. Ті кандидати, які не подолали відповідний бар'єр, розміщувалися у таких списках, відповідно до визначеної партіями черговості. Таким чином, нова виборча система мала обмеження впливу голосування виборців для просування кандидатів у виборчих списках» [42, с. 17]. Отже, можна помітити, що процедура голосування і подальшого підрахунку голосів є достатньо складною для розуміння звичайними громадянами. А також для подальшого визначення

підсумку виборів. Тому у після виборчий період тривали численні судові подання і розгляди скарг з цього приводу.

Слід зазначити, що такий порядок голосування пропонувався для обласних, районних рад та територіальних громад з населення 10 і більше тисяч мешканців. Для територіальних громад з меншою кількістю мешканців залишалася мажоритарна система але з голосуванням у багатомандатних виборчих округах. Територія такої громади поділялася на округи також відповідно до чисельного складу майбутнього представницького округу. В ньому можна було обрати від 2 до 4 депутатів. Виборець має можливість проголосувати за одного кандидата. А партії могли запропонувати по округу більше одного свого представника. Крім того, у таких територіальних громадах передбачалася можливість балотуватися самовисуванням.

Незважаючи на суттєвий прогрес у розбудові виборчої системи України варто відзначити певні недоліки і проблемні місця. «Важливим недоліком стала відсутність можливості самовисування кандидатів у територіальних громадах, де вибори відбувалися за пропорційною системою» [42, с. 17]. Також ще одним цікавим нюансом Виборчого кодексу стало надання права подавати своїх представників у територіальні виборчі комісії не лише політичним партіям, а також депутатським групам. Зрозуміло, що така норма стала результатом певним компромісом у внутрішньопарламентських відносинах. Для отримання такого права вони мали би бути утворені до 1 січня 2020 року. Таким правом скористалися депутатські групи «Довіра» та «За майбутнє». До речі, вони отримали значне представництва в обласній раді, деяких районних і міських радах на Полтавщині. Такий підхід оцінювався не зовсім позитивно різноманітними експертами, оскільки, як відомо депутатські групи за законодавством не є суб'єктами виборчого процесу. Зрозуміло, що тут присутній певний технологічний крок для можливості адміністративного впливу на виборчий процес [42, с. 18-19].

Як уже зазначалося, головними суб'єктами виборчого процесу визнавалися політичні партії, до яких додалися дві депутатські групи. Саме

вони забезпечують належний рівень функціонування виборчих комісій. Їхня участь в їх роботі дещо ускладнюється невідпрацьованістю технічних питань процедур формування цих комісій. Головним проблемним моментом була ситуація, коли одні і ті ж самі люди працювали у комісіях від різних політичних партій. Загалом у цій ситуації суттєвих порушень законодавства немає, але дещо порушує принципи партійної дисципліни та відповідальності партій у виборчому процесі. Ще однією проблемою у цьому контексті було питання підготовки майбутніх працівників виборчих комісій. Більшість експертів вважає, що вони мають пройти відповідну підготовку та отримати сертифікат. Такий підхід є зрозумілим і виправданим. Адже, як слідує з вище викладеного, нинішня процедура голосування є досить складною. І працівники виборчих комісій мають допомагати виборцям, особливо з певними вадами розібратися у цих справах. Крім того, певною складністю характеризується і процедура підрахунку голосів. Тому певна підготовка є необхідною. Та якщо на дільничних комісіях ще якась можливість без неї розібратися, то на окружних все ж таки вона має бути присутня.

Але серед партій така постановка питання не набула підтримки. Ймовірно їм не хотілося витратити на це час і залишити собі простір для певного маневру, коли можна замінити якогось представника виборчої комісії. Але існує думка, що партійні лідери відчували певний «ризик щодо зловживання адміністративним ресурсом і відсутністю гарантії щодо нейтральності та незалежності осіб, делегованих на партійній основі» [Опора, с. 27]. Ще одна проблема пов'язана з фінансуванням роботи виборчих комісій та оплати праці їхніх працівників, Законодавством передбачене таке фінансування у частині оплати праці. Тут механізм є достатньо прозорим. Зрозуміло, що у партій є бажання матеріально стимулювати своїх представників. Але питання полягало у дотриманні принципів справедливості. Але відслідкувати процеси партійного фінансування майже неможливо. Тому питання залишається відкритим.

Щодо ролі партій у виборчому процесі не менш значущим питанням є формування списків кандидатів для участі у виборах. Оскільки за новою виборчою системою вибори відбувалися лише один раз і стосувалися обрання органів місцевого самоврядування, то основну увагу слід зосередити саме на цьому питанні. До того ж органи місцевого самоврядування складають важливу підвалину демократії, тому засади їх не лише функціонування, а й формування є аспектом, який заслуговує серйозної уваги і навіть певного законодавчого впорядкування. Більшість партійних функціонерів навіть нинішніх політичних партій, які всіляко декларують прихильність до демократичних цінностей загалом орієнтуються на централізований принцип управління місцевих партійних осередків в тому числі і питанні визначення кандидатів також на місцевих виборах. Вони вважають його цілком прийнятним. Якоюсь мірою це можна пояснити тим, що часто місцеві осередки працюють окремо від керівних партійних органів і надають їм підтримку на загальнонаціональних парламентських чи президентських виборах. (Такі випадки, справді, мали місце у політичній практиці України).

Хоча загалом керівники регіональних та місцевих партійних організацій чітко усвідомлюють потребу підтримання партійного бренда на відповідному територіальному рівні. Оскільки в нашій країні поступово складається тенденція орієнтації на партійну приналежність політиків. І тому в цих умовах слід сприяти формуванню партійної ідентичності і у виборців відповідно до демократичних країн. Тим більше часто саме партійна належність визначає остаточне волевиявлення виборців. І не лише на рівні центрального керівництва поширеною є думка про його право впливати на процеси формування списків кандидатів на місцевих виборах. Розбудова мережі партійних організацій є важливим завданням діяльності партій з точки зору такого підходу. Але не менш актуальним є завдання щодо визначення напрямів їхньої діяльності у міжвиборчий період і не тільки в рамках органів влади. Такі напрями є важливими для партій, оскільки потрібно підтримувати рівень своєї відомості і популярності серед виборців саме на місцевому рівні.

Згідно Виборчого кодексу як принципово нового документу, який комплексно регулює процеси стосовно всіх видів виборів, та нового типу виборчої системи в нашій країні відбулися поки що одні вибори. Інші, які відбувалися за всіма іншими існуючими видами, вже були об'єктом ґрунтовного аналізу. Досить докладно були визначені всі їхні переваги і недоліки і з точки зору організації, і з точки зору впливу на рівень діяльності виборного органу. Тому останні вибори, які відбулися в країні представляють особливий інтерес. Хоча би тому, що відбувалися за суттєво новими засадами, до речі, які достатньо давно використовуються у країнах Європейського Союзу.

Формально-процедурні аспекти виборчого процесу стосовно висунення та реєстрації кандидатів, організація виборчих комісій різного рівня, звичайно, є важливою складовою виборчої кампанії. Тим більше, тут також можуть допускатися антитехнології у формі застосування адміністративного ресурсу та не реєстрування небажаних кандидатів тощо. Але в цей раз все відбувалося в рамках нормативних положень. А найбільш цікаві події відбуваються вже під час, коли кандидати всіляко переконують виборців в тому, що саме за них треба проголосувати., тобто на етапі агітації. Виборчим кодексом встановлені дозволені і недозволені форми агітації. Але ж на практиці є свої особливості. Тим більше конкуренція розгорталася не лише між партіями, але й також між представниками всередині самих партій. Особливості додавала участь у голосуванні внутрішньо переміщених осіб.

Спочатку трохи статистики. Загалом територіальними виборчими комісіями було зареєстровано 282 097 кандидатів у депутати органів місцевого самоврядування різних рівнів. До них висунули своїх кандидатів 146 партій (місцевих організацій). Найбільшу кількість кандидатів висунули партії «Слуга народу» – 30 981 (11 %), ВО Батьківщина – 29 762 (10,6 %), партія «За майбутнє» – 27 873 (10 %), «Європейська Солідарність» – 23 734 (8,4 %), , Опозиційна платформа – За життя» – 20 122 (7,1 %) [21, с. 62]. Якщо загалом оцінювати рівень передвиборної агітації, то її процес «характеризувався

зростанням ролі соціальних мереж. У порівнянні з місцевими виборами 2015 року, агітація в інтернет-ЗМІ та в соціальних мережах стала повноцінним напрямом агітації кандидатів, навіть тих, які не застосовували «традиційні» форми агітації (зустрічі з виборцями, зовнішня реклама, ТБ, радіо тощо)» [42, с. 69]. Застосування нових форм агітації є цілком зрозумілою. Вона є набагато дешевшою, доступною для виборців, оперативною мобільною. Діяльність у соціальних мережах переслідувала також мету переконати, зокрема, молодь прийти на виборах. Тому реклама у соціальних мережах була спрямована саме на цю цільову аудиторію. Також агітація у соціальних мережах фактично ніяк не регламентується законодавством, тому там є простір для застосування найрізноманітніших технологій, включаючи відверто брудні.

Найбільш поширеною соціальною мережею, де відбувалися передвиборчі баталії, зрозуміло був Facebook. «Завдяки тому, що ця платформа розробила і запровадила інструменти для кращого дослідження виборчого поля, громадськість має можливість досліджувати та принаймні складати загальні оцінки про те, наскільки поле інтернету стало важливим у виборах» [42, с. 73]. Втім є й інші мережі, які надають змогу ефективно проводити передвиборчу кампанію, наприклад відеохостинг YouTube, Tik Tok, Instagram, Telegram тощо. Вони мають також суттєві можливості для виборчої агітації.

Досить показовою характеристикою місцевих виборів була участь у них так званих регіональних партій. Ця тенденція мала місце і на попередніх виборах, але цього разу мала особливий розмах. Створенням таких партій окремі представники місцевих еліт прагнули підстрахуватися в разі можливої непопулярності загальноукраїнських партійних брендів, гарантовано завести в основному до міських рад обласних центрів виключно своїх представників, особливо це стосувалося міських голів, які мали електоральну підтримку в своїх територіальних громадах. Серед найбільш відомих, які загалом досягли електорального успіху: «Блок Кернеса – Успішний Харків», «Команда Симчишина» у Хмельницькому, «Пропозиція» у Житомирі, Дніпрі,

Кропивницькому, «Партія Ігоря Колихаєва «Нам тут жити!» у Херсоні, «Довіряй ділам» в Одесі. «Партія Володимира Буряка «Єднання» в Запоріжжі, «Єдина альтернатива» у Чернівцях. Цим партіям, крім обрання своїх кандидатів міськими головами в цих містах, їм вдалося створити досить потужні фракції у міських радах.

Якщо оцінювати результати місцевих виборів 2020 у цифровому вимірі, абсолютного переможця не було. Партія «Слуга народу» отримала 15,5 % усіх депутатських мандатів, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 10,5 %, «За майбутнє» – 9,6 %, «Опозиційна платформа – За життя» – 9,6 %, «Європейська Солідарність» – 9 %. Якщо загалом оцінити результат, то на думку експертів, «незважаючи на заяви окремих політиків, що саме їхні політичні сили отримали перемогу, явних фаворитів по факту все ж немає – жодна з партій не зуміла здобути в місцевій гонці «моновладу», доведеться формувати коаліції. Водночас ці вибори продемонстрували значний рівень підтримки регіональних політичних проектів і «звичних» мерів. Це і називається посиленням місцевого самоврядування, що, на думку фахівців, є результатом успішної реформи децентралізації» [44].

Щодо якісних аспектів, то тут думки експертів і фахівців відрізняються причому досить радикально. Стосовно організації, то більшість визначає демократичність та прозорість проведення виборів, то з точки зору внутрішнього змісту думки істотно відрізняються. Головним негативним результатом названо низьку явку: у першому турі – 37 %, у другому, коли в окремих містах обирали мерів між двома кандидатами – 29 %. Такий показник з одного боку, викликає здивування, оскільки місцеві вибори торкаються інтересів людей найбільше і другий тур виборів мерів відбувався досить швидко, але з іншого – це підтверджує вже загальновідому тенденцію, що місцеві вибори чомусь викликають у людей менший інтерес. Причому, це риса, характерна не лише для нашої країни.

Наступним результатом слід визнати перемогу регіональних та місцевих еліт над загальнонаціональними брендами. Причому слід говорити не про

абсолютні цифри, а про точкові перемоги у ключових місцях. Це пояснюється прагненням людей на відміну від минулорічних президентських і парламентських виборах підтримувати не за щось принципово нове, а за звичне, зрозуміле, одним словом, щоб не гірше. «До парламентських виборів цей консерватизм може набути крайніх ознак. Відчувши силу, місцеві лідери відчують і надмірні політичні амбіції. І намагатимуться запустити регіональні проекти у самостійні походи до парламенту. Не виключена поява «трансрегіональних» політичних проектів – об'єднання на парламентських виборах місцевих політичних сил, які здобули підтримку в різних регіонах» [44]. Натомість, на думку керівника Центру політичного аналізу «Пента» Володимира Фесенка, «місцеві партії, які не мають суттєвого впливу на виборах парламентських, частіше за все взагалі не беруть в них участь». У соціологічних опитуваннях значна частина респондентів робить інакший вибір в голосуванні за конкретну партію, коли йдеться про місцеві і парламентські вибори одночасно. На загальнонаціональних виборах визначальну роль грають рейтингові політичні лідери і партії, які вони очолюють» [44]. Тобто, місцеві партії так і залишаються місцевим. А на загальнонаціональному рівні провідну роль гратимуть все таки всеукраїнські бренди. Це, до речі підтверджують попередні результати виборів у Полтаві у 2012, 2014, 2019 роках. Міські голови, (крім Анатолія Кукоби) ніколи не перемагали на парламентських виборах. Така ж ситуація і в інших обласних центрах.

Оцінки самої запропонованої системи з відкритими списками також оцінюються неоднозначно. У загальному розумінні проведені вибори підтверджують розвиненість демократія в Україні, оскільки вони цілком були конкурентними і відповідали чинному виборчому законодавству. Негатив більше пов'язаний з недосконалою технологією голосування та підрахунку голосів. Як зазначає голова громадської організації «Асоціація Політичних Наук» Дмитро Сінченко, «ідею «відкритих списків» було повністю дискредитовано. По факту ми отримали не відкриті списки, а ускладнену

звичайну пропорційну систему. Виборець не обирає кандидатів, він вибирав політичну силу, і мандати отримали передусім кандидати, які мали прохідні місця у єдиному виборчому списку. Кандидати, які обійшли лідерів списків, призначених партійними босами, були швидше виключенням із правил, і результати більшості таких кандидатів були отримані через роботу «сіток» і підкуп виборців, який при низькій явці мав вирішальне значення» [44].

Таким чином, варто зазначити, що виборча система в Україні досі перебуває на етапі свого становлення. Протягом всього періоду незалежності були апробовані всі можливі варіанти виборчих систем: від мажоритарної абсолютної більшості через змішану, пропорційну із закритими списками, знову до змішаної. Кожна з них піддавалася критиці і характеризувалася як помилкова та недосконала. Але цю недосконалість творили самі політики, які намагалися всіляко обійти норми законодавства для своєї вигоди, застосовували всілякі маніпулятивні технології. А вже під час роботи в органах влади відверто порушували Конституцію та закони України.

Використана на місцевих виборах 2020 року пропорційна система з відкритими списками загалом є більш демократична. Оскільки партії не просто висувують своїх кандидатів, а намагаються здійснювати спілкування з виборцями для з'ясування справді рейтингових кандидатів. Певна проблема пов'язана з тим, що голосування за відкриті списки надає можливість проголосувати виключно за партію, без обрання конкретних персоналій. Тому у представницький орган можуть зайти кандидати із загального списку, складеного у закритому режимі. Щоправда, тут уже питання до виборців. Тому простір для вдосконалення виборчої системи існує.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Перспективи запровадження пропорційної системи з відкритими списками

Як уже зазначалося в Україні були апробовані фактично всі можливі типи виборчих систем при формуванні представницьких органів влади (Верховної Ради та органів місцевого самоврядування). Жодна з них не довела свою досконалість. Але не можна сказати, що всі вони були абсолютно недосконалими. Пояснення полягає в тому, як вони використовувалися. На початку всі проблеми пояснювалися використанням мажоритарної системи. Її недолік вбачався у тому, що вона не сприяє структуризації представницького органу. Депутатам, обраним від одномандатних округів і не представляючих жодну політичну партію, важко між собою домовлятися. Кожен у кращому випадку лобіює інтереси свого округу і не усвідомлює потреби країни, регіону чи територіальної громади загалом. Тому доцільно застосувати пропорційну систему. Партії придуть уже з готовими програмами і в разі отримання необхідної кількості місць зможуть ефективно їх реалізовувати.

Але був обраний не кращий різновид цієї системи – із закритими списками. І якщо для Верховної Ради використання пропорційної системи такого типу можна вважати доцільним, то при формуванні органів місцевого самоврядування виникають питання. Списки формувалися партіями, чи то їхнім керівництвом, у закритому режимі. Для них такі переваги були цілком очевидними. Партійне керівництво отримувало змогу повністю контролювати депутатів від своєї партії, (щоправда, траплялися випадки порушення партійної дисципліни, міжфракційні міграції). При цьому певна частина регіонів (областей, районів) взагалі могли не мати жодного представника у цьому списку.

Отже, мажоритарна система та пропорційна із закритими списками все таки показали свою недосконалість. Тому пошуки більш оптимальної виборчої системи тривали. Нарешті у 2019 році було ухвалено Виборчий кодекс України, в якому було встановлено пропорційну систему з відкритими списками. Ще до прийняття кодексу вчені віддавали перевагу саме цьому типу. «Система з відкритими списками дійсно сполучає в собі позитивні сторони як пропорційної, так і мажоритарної виборчих систем, замінюючи обидві з них. Вона, з одного боку, надає переваги тим кандидатам, які щось реально робили і, таким чином, стали відомими людям, з іншого, її зручно застосовувати на загальнонаціональному рівні» [51, с. 184]. На думку її прихильників, партії будуть пропонувати своїх кандидатів по округах, враховуючи рівень їхньої відомості популярності. І тому тримати постійний контакт з потенційними виборцями.

Тепер докладніше про сутність та властивості пропорційної системи з відкритими списками. За її умов виборець голосує не лише за певну партію а також за конкретного кандидата з переліку, який пропонує політична партія по округу. Існує кілька варіантів подальшого розподілу місць у представницькому органі. Але найбільш поширеним є різновид, коли депутатські місця займають кандидати, які отримали більшість голосів виборців. До речі така система поступово набуває розповсюдження в країнах Європейського Союзу. Практика її застосування є такою. «Вибори за пропорційною виборчою системою здійснюються у декількох багатомандатних округах, що сприяє забезпеченню зв'язків обраних депутатів із виборцями. Межі таких округів у більшості випадків збігаються з межами регіонів, у кожному з яких розподіляється кількість мандатів, пропорційна до кількості виборців у окрузі» [8, с. 24]. «З метою забезпечення балансу між інтересами партій та виборців при визначенні черговості розподілу мандатів між кандидатами від однієї партії, законодавством багатьох країн, в яких вибори проводяться за пропорційною виборчою системою із відкритими списками, передбачена можливість зміни визначеної партією черговості

кандидатів у списку лише за умови отримання відповідним кандидатом певної частки від загальної кількості голосів виборців, поданих за список» [8, с. 25].

До речі така система отримала повну підтримку Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія). В її доповіді «Пропорційні виборчі системи: розподіл мандатів усередині партійних списків (відкриті/закриті списки)» на засіданні Ради за демократичні вибори у м. Страсбург, 23 березня 2015 року було зазначено: «Системи відкритих списків сприяють конкуренції серед висуванців однієї і тієї ж самої партії. У більшості країн це створює стимули для позитивної кампанії кандидатів, які відстоюють програму своєї партії» [19].

Пропорційна система з відкритими списками з'явилася найпізніше серед інших типів виборчих систем. Її застосування стало спробою подолати певні недоліки попередніх. Тому, як і будь яка інша, вона має свої переваги і проблемні місця. Серед переваг слід відзначити такі. Сприяння внутрішньопартійній конкуренції та постійному оновленню складу партійних функціонерів відповідно до переваг виборців. Забезпечення балансу між партійними програмними настановами та інтересами виборців. «Перевагою системи з відкритими списками у порівнянні із системою із закритими списками є те, що вона обмежує роль партій у визначенні тих кандидатів, які мають бути обрані (оскільки черговість розподілу мандатів між кандидатами від партії визначається виборцями)» [8, с. 19]. Запобігання можливості корупції з боку партійного керівництва, оскільки воно позбавлене можливості впливати на визначення депутатів від партії. «Система з відкритими списками дозволяє більш повно з'ясувати зміст волевиявлення виборців (зокрема, у випадку, якщо виборці мають можливість викреслювати небажаних кандидатів із бюлетеня та віддавати голоси за декількох кандидатів одночасно)» [8, с. 19]. Ну і найголовнішою перевагою цієї системи є те, що вона змушує партії тримати постійний контакт з виборцями, визначати своїх представників в округах та персоніфікувати їхню відповідальність, формувати свої програми відповідно до потреб та інтересів виборців.

Серед недоліків найбільші ризики визначають такі. Внутрішньопартійна конкуренція за гіпертрофованих форм може послабити партійну дисципліну, і партія не буде виступати єдиною силою. Далі це може призвести до послаблення вже фракційної дисципліни. Переваги серед інших членів партії матимуть кандидати, які володіють більш потужними інформаційними та матеріальними ресурсами. Представник партії тепер виступає вже представником округу і тому може заиклитися виключно на його проблемах, а не загальних. Найголовнішим проблемним моментом у цій партійній системі, на думку автора, є складність у підрахунку голосів, самій процедура голосування. Що, до речі, якоюсь мірою і підтвердилося на місцевих виборах в Україні у 2020 році. Тобто, проблеми мають загалом технологічний характер. Виборець ще має розібратися у процедурі голосування, яка є достатньо складною.

Але, на думку автора, позитивні властивості мають перевагу перед зазначеними недоліками. Особливо, що стосується місцевих виборів. Зрозуміло, партії як організований виразник інтересів соціальних груп, повинні мати вплив також на регіональну і на місцеву політику. Але на що інколи перетворювалися сесії обласних, районних і міських рад, обрані за пропорційною системою із закритими списками? На дебати із проблем міжнародного рівня, загальнонаціональних питань. «Насправді ж місцеве самоврядування – це, насамперед, водопостачання, каналізація, вивіз сміття, утримання житлових будинків, транспорт, об'єкти торгівлі тощо. Ніхто, крім органів самоврядування, не може забезпечити цього комплексу заходів. Партії використовують риторику загальнодержавного характеру і дуже зрідка проявляють ініціативи у питаннях муніципальних. Голосуючи на місцевому рівні за партійними списками, громадяни вибирають не сумлінних виконавців, що забезпечують утримання інфраструктури міста, а за бренд певної політичної сили, від чого в місті не стане чистіше і тепліше» [51, с. 178]. Також виборець не має жодних можливостей вплинути на персональний склад партійної фракції. І зрештою він навіть не знає до кого звернутися в разі

виникнення певних проблем суто місцевого характеру. А міські депутати продовжуватимуть обговорення проблем вступу чи невступу до НАТО чи Європейського Союзу.

За пропорційної системи із закритими списками такі списки складаються, дійсно, у закритому режимі без будь якого доступу жителів громад чи регіонів. Тому досить часто складалася ситуація відсутності представників окремих частин регіону у складі представницького органу. Наприклад, в обласних радах було надмірне представництво від обласного центру та великих міст в області. А віддалені райони взагалі не мали жодного депутата. Зрозуміло, що такий стан є несправедливим. Також нікуди не дівалася роль партійного керівництва щодо кандидатур до органів місцевого самоврядування. Тобто, виборці ще більше віддалялися від процесу їх формування. Відзначимо, це стосується владних структур, які мають бути максимально наближеними до повсякденних потреб людей. Вибір вже зроблений без самих виборців.

Недемократичність такої ситуації очевидна. Але певний час і місцеві, і загальнонаціональні еліти, судячи з усього погоджувалися на такий спосіб формування органів місцевого самоврядування. Щоправда, і чиста мажоритарна система теж давала певні збої стосовно взаємодії з виборцями. На початку 1990-х рр. до органів місцевого самоврядування через мажоритарну систему проходили загалом (за рідкими винятками) працівники бюджетних установ без будь якої партійної ідентифікації. Але з посиленням ролі партій у політичному житті України, партійна приналежність стала грати більшу роль навіть для кандидатів у депутати органів місцевого самоврядування. Досить чітко ця тенденція відзначилась на початку 2000-х рр. Кандидатам інколи було достатньо задекларувати своє членство у певній партії і цього було достатньо для перемоги на виборах. Також це стосувалося і виборів голів територіальних громад різних рівнів. Виборці навіть не цікавилися хоч якоюсь програмою кандидата. Наприклад, у східних областях достатньо було вказати своє членство у Партії регіонів, задекларувати наміри

посилити співробітництво з Росією, підтримати ідею надання російській мові статусу другої державної, і все – ти переможець. Вказана партія мала абсолютну більшість у всіх місцевих радах у східних областях. Але коли виникали певні проблеми, то в усьому звинувачували Українську державу загалом. Тобто, партія у певних частинах фактично підміняла собою державу стосовно владних повноважень. Але відповідальність нести не бажали. Загалом це стосувалося авторитету влади і держави.

Отже, всі застосовані форми виборчих систем (від мажоритарної абсолютної більшості до пропорційної із закритими списками) в цілому вичерпали себе. Тому постала потреба запровадження інших варіантів. На виборах до органів місцевого самоврядування 2015 року було застосовано певний варіант пропорційної системи з відкритими списками. Щоправда, цей варіант був досить своєрідним. В кожному окрузі партії пропонували своїх кандидатів. Але навіть перемога в окрузі зі 100 % результатом на давало гарантії потрапляння у представницький орган. Потрібно було, щоб партія набрала не менше 5% у загальній сумі. І в рамках кількості отриманих місць визначалися конкретні кандидати у відповідний орган. Тобто, можна було стати депутатом навіть і з незначною кількістю голосів. Головне було потрапити у визначену квоту. Як можна побачити, теж були певні недоліки, особливо у питанні переводу результатів голосування у подальший склад представницького органу.

У Виборчому кодексі, прийнятому у 2019 році, було встановлено пропорційну систему з відкритими списками вже у зазначеному класичному визначенні. Цей варіант пройшов своє випробування на місцевих виборах в Україні у 2020 році. Так, одразу з'явилися певні проблеми щодо його практичної реалізації. Знову таки вони були пов'язані з технологічними аспектами узгодження результатів голосування та подальшим формуванням депутатського корпусу. У порівнянні з попередніми виборами партія пропонувала не одного кандидата в окрузі, а цілий список, з якого виборець міг вибрати свого представника. Така модель є більш демократичною,

оскільки більше сприяє поширенню простору для взаємодії між осередками партій та місцевими мешканцями. Виборці завжди орієнтуються на знайомих особистостей, тому для місцевих партійних організацій важливо запропонувати дієвих кандидатів, які далі працюватимуть на вирішення місцевих проблем.

Нова система має також сприяти постійному якісному оновленню партійних організацій. Оскільки вже на наступних виборах треба буде звітуватися про свою депутатську роботу, пропонувати нові ідеї, висувати нові форми роботи у територіальній громаді. В цьому випадку кандидат як потенційний депутат має дорожити своєю репутацією і авторитетом, набутим серед мешканців округу. В такий спосіб вирішуються важливі завдання залучення і громадськості до роботи органів місцевого самоврядування. Ще раз слід відзначити, що недоліки пропорційної системи з відкритими списками мають більшою мірою чисто технологічний характер, наприклад, як правильно оформити виборчий бюлетень для зручного голосування. Загалом це і все. Переваг же набагато більше.

«Оптимізація виборчого законодавства дасть змогу демократизувати виборчий процес, зробити владу більш відповідальною, ближчою до суспільства, зміцнить довіру до неї. Головне – така система сама підштовхуватиме великі партії до активізації діалогу з населенням, наприклад, у вигляді проведення «праймеріз» (зادля визначення, яких кандидатів вигідно взагалі виставляти в список)» [51, с. 184]. Така постановка викликає ще один важливий механізм виборчих процедур. Це – процедура так званих «праймеріз». Вона жодним чином не регулюється законодавством, але ніхто не забороняє партіям проводити попередній огляд своїх лав з метою виявлення найбільш достойних кандидатів у своїх списках. В цій ситуації головну роль відіграють виборці. Шляхом неформального голосування вони визначають свій рейтинг відомості і популярності кандидатів від партій.

3.2. Особливості застосування нових виборчих процедур

Введення нового типу виборчої системи потребує і вдосконалення виборчих процедур, які би дали змогу вдосконалити чинне виборче законодавство. Вони мають стосуватися як передвиборчого процесу так і процесу голосування.

На місцевих виборах 2020 року, (як втім і на попередніх), кандидати в депутати та посади міських, селищних і сільських голів фактично не займалися передвиборчою діяльністю. Точніше займалися нею у досить своєрідній формі. Вони не пропонували мешканцям територіальних громад своє бачення їх подальшого розвитку, відповідні програми, шляхи вирішення найбільш актуальних проблем, підвищення ефективності діяльності влади тощо. Натомість проводилися численні розважальні заходи, безкоштовне надання певних послуг, безкоштовна роздача продуктових наборів і таке інше. Кандидати на посади прекрасно усвідомлювали, що такі свого роду інвестиції потім «окупляться» під час роботи на відповідних посадах. Тобто, їхня позиція цілком зрозуміла.

А ось позиція виборців – ні. Кожен хоче жити в комфортному зручному місті, де забезпечений порядок і правопорядок. Працівники бюджетної сфери (місцевої) хочуть отримувати належну оплату своєї праці, підприємці – чітку і прозору систему оподаткування та відносин з владою. Всім подобається, коли комунальні служби працюють чітко й ефективно, коли оперативно і в повному обсязі розв'язуються різні проблеми. Але докладати до цього зусилля, як виявляється, не дуже хочеться. Та й ці зусилля мають чисто інтелектуальний характер. Потрібно відвідувати зустрічі з кандидатами, але не для отримання подарунків, а предметної розмови про їхню подальшу діяльність на своїй посаді. Треба якоюсь мірою навіть вимагати від них виборчих програм з конкретними пропозиціями і розрахунками, а загальними фразами про те, які ми всі чудові, а в разі мого обрання все стане ще краще. Необхідно чітко формулювати механізми такого покращення.

Іншими словами, кандидати мають поважати своїх виборців. На думку автора, є потреба законодавчої регламентації передвиборчої агітації. В нинішньому варіанті встановлюються так звані «рамкові правила» проведення відповідних заходів. Передбачені заборони стосовно окремих форм. Але кандидати навчилися їх легко обходити. Якщо захід не можна провести від імені конкретного кандидата чи політичної партії, яку він представляє, то легко зробити «під патронатом» громадської організації чи благодійного фонду. Їхній зв'язок з кандидатом встановити майже неможливо.

Тому необхідно заборонити на законодавчому рівні таку активізацію «благодійної» діяльності. Кандидат (у депутати чи голови територіальної громади) мають обов'язково проводити зустрічі з виборцями. Про це має потурбуватися відповідна виборча комісія. (Колись же діяла така практика). На цих зустрічах кандидати мають інформувати людей про свої програми, заходи, які буде здійснювати під час перебування на посаді. Кандидати обов'язково мають представляти виборчі програми для публічного ознайомлення. Тобто, вибори мають бути не лише змаганнями особистостей, а також їхніх програм. Програма теж повинна мати чітку структуру. Вона має містити бачення кандидатом шляхів подальшого розвитку територіальної громади чи регіону. Паралельно доцільно проводити попередній відбір кандидатів «праймеріз». Зрозуміло, що ці заходи матимуть чисто рекомендаційний характер. Партія може і не прислухатися до рекомендацій виборців. Але принаймні буде з'ясовано ставлення місцевого населення до них та їхніх програм.

Сучасна політика є неефективною без взаємодії влади з громадськістю. Так, можна досягти ситуативних успіхів, перемогти на виборах, зайняти якусь значну посаду. Але далі виникає проблема легітимності, довіри до політика. Повна його відокремленість від суспільного оточення має результатом відчуження людей від влади. А це вже потенційно негативні наслідки для посадовців. Він не зможе розраховувати на підтримку громадян, якщо потрібно буде здійснити об'єктивно необхідний, але непопулярний захід.

Сучасна політика передбачає досить складну систему взаємодії між значною кількістю акторів. Це не лише професійні політики, експерти, технологи. До їх числа входять і рядові громадяни. Тому що вони також є творцями сучасної політики. Але в сучасних умовах можливості для безпосередньої взаємодії суттєво обмежені. Тоді більшого значення набуває опосередковане спілкування. Людина не може перебувати в кількох місцях одночасно, а нинішні реалії зумовлюють саме таку потребу. Тому в цій ситуації використовується поняття інформаційна присутність. Подолати відстані допомагають сучасні засоби масової інформації або, точніше сказати, комунікації. Тому що взаємодія у сучасній політиці передбачає двосторонні контакти. Політичні інститути не можуть працювати без зворотного зв'язку. Про це писав класик сучасної світової політичної науки, один із авторів теорії політичної системи Девід Істон. Він характеризував цей зв'язок як неодмінну засаду оптимальної взаємодії влади з людьми. Зворотний зв'язок забезпечує узгодження зовнішніх суспільних впливів та ухваленими владними рішеннями. «За відсутності інформаційного зворотного зв'язку про процеси, що відбуваються в системі, влада діятиме наосліп» [10 С. 630] і не зможе адекватно реагувати на них. Тому без належної владно-суспільної комунікації нормальна організація політики неможлива.

Тому необхідно створити можливості для повноцінної інформаційної взаємодії між кандидатами, депутатами посадовими особами органів влади : як центральної, так і місцевої. Зрозуміло, що на місцевому рівні це зробити простіше та ефективніше. Тому запровадження нових механізмів виборчих процедур на перших етапах доцільніше робити на місцевому рівні. До недавнього часу усі функції інформаційного забезпечення політики здійснювали традиційні засоби масової інформації: преса, радіо, телебачення. Але інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу зумовив появу нових інформаційно-комунікаційних технологій, які створили принципово нові можливості для сприяння взаємодії між основними політичними акторами. Така взаємодія набула вже багатостороннього характеру.

В сучасне повсякденне життя увійшло таке явище як соціальні мережі, за допомогою яких люди можуть вільно спілкуватися, перебуваючи на відстані. Це вже не просте спілкування, це обмін інформацією, текстовою аудіо та відео. Для сучасної політики такі можливості мають достатньо значні перспективи. На початкових етапах виборчих кампаній важливо встановити постійно діючі канали комунікацій між їхніми учасниками. Ці канали мають забезпечити постійне спілкування. Всі сторони виборчої кампанії мають бути зацікавлені в їхньому функціонуванні. Ці процеси стають більш відкритими, прозорими а головне, зрозумілими для всіх учасників. Кандидати знатимуть, які вимоги до них висувають виборці. А виборці, у свою чергу, будуть ознайомлені з положеннями виборчих програм, основними намірами кандидатів на владні посади.

На основі сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій досить просто створити он-лайн платформи, на яких можна обговорювати всі події виборчих процесів у режимі реального часу. В рамках цих платформ також можна оцінювати справжні рейтинги кандидатів. Це також важлива проблема. Давно відомо, що опубліковані рейтинги часто виступають окремою виборчою технологією з метою впливу на свідомість виборців. Побачивши такі рейтинги, виборець може змінити свою позицію і потім проголосувати не за того кандидата, за якого збирався віддати голос. А все під впливом рейтингу. Мотивація тут така: той кандидат, якого би я потенційно міг підтримати займає низьке місце в рейтингу. Тому в разі мого голосування за нього може бути втрачений мій голос. Якійсь цікавий виходить розрахунок. Тому виборець готовий голосувати і напевне проголосує за більш рейтингового кандидата, незалежно від того, подобається він йому чи ні. А рейтинг невідомо ким і як складений. Тому справжні рейтинги можуть вимірюватися тільки в режимі реального часу.

Зазначена пропорційна система з відкритими списками буде ефективною лише за наявності таких двосторонніх контактів. Власне і самі представники партій знатимуть, хто з них є більш популярним серед виборців

і хто реально може претендувати на перемогу на виборах. За допомогою он-лайн платформ можна обговорювати не тільки передвиборчі перипетії, але й всі важливі питання життя територіальної громади чи регіону. Взаємодіяти вже зі сформованим представницьким органом та його виконавчим комітетом, впливати на формування порядку денного його сесії. До речі, такі механізми вже працюють. Наприклад, це збирання підписів під петиціями до різних владних органів і посадових осіб. Тому просто варто поширити цю практику на більшу сферу застосування. Вже під час роботи органів влади також через голосування на он-лайн платформах доцільно здійснювати оцінювання рівня роботи органу загалом та його окремих представників, депутатів чи працівників виконавчих комітетів.

Ну і найголовніше питання щодо вдосконалення виборчих процедур пов'язане із запровадженням нових механізмів голосування. Така необхідність зумовлюється цілою низкою причин. Вони мають досить широкий контекст. Розпочати слід з констатації факту, що система представницьких органів влади є значною мірою застарілою та анахронічною і не відповідає реаліям сучасного життя. Оскільки згадані інформаційно-комунікативні технології надають ширші можливості впливу громадян на політику, ніж просте вкидання бюлетеней. Як уже зазначалося в нинішніх умовах роль інформаційного фактору у політиці зріс досить суттєво. Постійно збільшуються обсяги розповсюджуваної інформації, відповідно зростає рівень інформованості. (Щоправда, при цьому слід зробити два необхідних застереження. По-перше, ця інформація не завжди буває достовірною, а скоріше виступає відвертим перекручуванням фактів. По-друге, високий рівень інформованості ще не означає відповідного інтелектуального рівня. Оскільки все залежить від здатності цю інформацію опрацювати і адекватно оцінити). І за таких обставин громадськість не може бути просто стороннім спостерігачем за політичними процесами та пасивним споживачем наданих владними органами адміністративних послуг. Вона має бути включена у процес формування політики.

Анахронізм нинішньої системи влади полягає у фактичній відчуженості громадян від влади. Насамперед це стосується процедур обрання органів влади. Структура суспільства стала настільки складною, що найбільш поширені виборчі системи, мажоритарні та пропорційні із закритими списками, не а зможі відобразити у представницьких органах влади все її різноманіття. На думку французького дослідника ролі виборів у сучасному суспільстві П'єра Розанвалона, «У «класичну» добу представницької системи функція виборів означала надання незаперечного мандата для «вільного» врядування після виборів. Припускалося, що майбутня політика включена в умови вибору, який вписується в передбачуване становище з чітко визначеними програмами та ясно окресленим суспільним розшаруванням». Але в умовах постіндустріального суспільства ситуація принципово змінилася. «Вибори мають відтепер вужчу функцію: вони лише затверджують спосіб призначення правителів. Вони вже більше не означають апіорної легітимації політики, яка потім здійснюватиметься». «Адже й справді, інтерес більшого числа вже не може так легко ототожнюватися з інтересом певної більшості. «Народ» уже не розуміється як якась однорідна маса» [50, с. 15].

Питання можна розглянути ще глибше. Відчуження громадськості від влади ставить на порядок денний питання про певний рівень делегітимації усієї владної системи. Та й взагалі питання легітимності слід розглядати дещо під іншим кутом зору. На думку німецького дослідника Ульріха Бека, відбувається розширення суспільного простору політики. Держава вже не виступає виключним носієм легітимності влади. Навпаки, важливим механізмом її забезпечення є широка участь громадян у суспільно-політичних процесах. Без спільних дій уряду і громадянського суспільства неможлива повноцінна державна політика [3, с. 25]. Одноосібних зусиль будь-якого політичного актора не достатньо у цьому процесі. Тобто, настала пора нагальних змін не лише у принципах організації влади, а й принципах їх формування.

Нові форми залучення громадськості до політичних процесів безпосереднім чином узгоджується із запропонованою пропорційною системою з відкритими списками. Йдеться про запровадження електронного голосування при обранні представницьких органів. Звичайно, стосовно обрання депутатів Верховної Ради чи Президента, то буде досить складно. А ось при виборах депутатів органів місцевого самоврядування цілком доцільно застосувати таку форму голосування. Причому не слід відмовлятися від традиційного голосування паперовими бюлетенями. Але право проголосувати за допомогою сучасних інформаційно-комунікативних технологій також має бути надане усім бажаючим.

Голосування може відбуватися за принципом присутності в особистому виборчому кабінеті за аналогією кабінетів у різних комунальних службах. Та за аналогією голосування у соціальних мережах. Зрозуміло необхідно забезпечити надійний захист голосу виборця. В такий спосіб громадянин зможе проголосувати в будь-якому місці перебування. До того ж за відповідною практикою демократичних країн варто надати можливість змінити своє волевиявлення у разі такої потреби. Це не просто процедура голосування. На думку автора, вона забезпечує більшу незалежність і свободу вибору. Не секрет, що на виборчих дільницях вже у день голосування продовжують застосовувати маніпулятивні технології. Розповсюджується неправдива інформація, яка загалом і не розглядається як агітація, але вносить певне сум'яття у свідомість деяких виборців. Вони продовжують сумніватися вже у кабінці і в підсумку можуть проголосувати не так як планували. А так, наприклад, з гаджетом або з комп'ютером вони можуть спокійно зважити всі обставини і зробити свій дійсно вільний вибір.

Крім того, електронне голосування може бути застосоване і при оцінці роботи депутатського корпусу вже під час його роботи. А також при застосуванні процедури відкликання депутатів. Нинішня є досить складною і фактично неможливою для реалізації. До того ж вона є недемократичною, коли остаточне рішення ухвалюють не виборці, а керівництво партії.

Отже, напрями вдосконалення виборчої системи пов'язані із запровадженням більш прозорих форм проведення виборчої кампанії та голосування. Кандидати на посади мають обов'язково зустрічатися з виборцями для представлення своїх програм. Мають бути суворо заборонені будь як навіть опосередкованого підкупу виборців через надання їм матеріальних і нематеріальних послуг. Зустрічі з кандидатами не можуть відбуватися у формі розважальних заходів.

Має бути встановлене інформаційне забезпечення виборчих кампаній. Доцільно використовувати для цього он-лайн платформи через мережу сучасних інформаційно-комунікативних технологій, на яких буде здійснюватися спілкування кандидатів виборцями у режимі реального часу. Саме на його основі партія може визначити найбільш достойних і рейтингових кандидатів.

І зрештою запровадження, для початку в пілотній формі, електронного голосування. Його застосування дасть змогу підвищити мобільність виборців, та надати можливість проголосувати без зайвих сторонніх впливів. Щоб волевиявлення виборців було дійсно вільним.

ВИСНОВКИ

Протягом періоду сучасної історії України були у процесі формування представницьких органів влади були використані всі існуючі у країнах світу типи виборчих систем: мажоритарні абсолютної та простої більшості, змішані, пропорційні із закритими списками. Їх застосування викликало значну критику з боку політиків та фахівців з політології та юриспруденції. Але таке негативне ставлення зумовлювалося більшою мірою не принципами її організації, а практикою реалізації самими політиками. Вони допускали численні порушення законодавства, використання брудних технологій проти своїх опонентів. Часто вони навіть і не намагалися донести до виборців положення своїх виборчих програм. Вся агітація зводилася до надання матеріальних і нематеріальних послуг виборцям.

Хоча кожна з перерахованих виборчих систем також суто об'єктивно мала свої проблемні місця, які не сприяли врахуванню реальних позицій виборців щодо формування органів влади. Наприклад, за мажоритарної системи враховувалися голоси, подані з переможця. Решта залишалися поза увагою і без можливості забезпечити своє представництво у виборних органах влади. Пропорційна із закритими списками взагалі позбавляла виборців можливості хоч якось вплинути на персональний склад парламенту. Крім того, виборці і самі часто не наполягали на розробці виборчих програм з планом конкретних заходів щодо покращення їхнього життя. Їм достатньо було проведення розважальних заходів та роздачі продуктових наборів чи надання нематеріальних послуг.

На місцевих виборах 2020 року було вперше застосовано пропорційну систему з відкритими списками. Вона використовується майже в усіх країнах Європейського Союзу і є більш демократичною у порівнянні з іншими. Вибори 2020 року загалом підтвердили таку точку зору. Тим більше пропозиції щодо їх введенні йшли не від влади, а з боку громадськості, наукової спільноти, практиків у галузі виборчого права. Але були виявлені і певні проблеми.

Вони більше були пов'язані з практикою проведення виборів. Але скоріше з передвиборними електоральними процесами. Деякі кандидати продовжували «засівати» свої округи різними продуктами і послугами, організовували концерти, благодійні заходи, перегляд кінофільмів тощо. А спілкуватися з виборцями щодо своїх програм якось забували. Тому є нагальна потреба змінити саме цю складову виборчої кампанії.

Напрями вдосконалення виборчої системи пов'язані із запровадженням більш прозорих форм проведення виборчої кампанії та голосування. Кандидати на посади мають обов'язково зустрічатися з виборцями для представлення своїх програм. Мають бути суворо заборонені будь як навіть опосередкованого підкупу виборців через надання їм матеріальних і нематеріальних послуг. Зустрічі з кандидатами не можуть відбуватися у формі розважальних заходів.

Має бути встановлене інформаційне забезпечення виборчих кампаній. Доцільно використовувати для цього он-лайн платформи через мережу сучасних інформаційно-комунікативних технологій, на яких буде здійснюватися спілкування кандидатів виборцями у режимі реального часу. Саме на його основі партія може визначити найбільш достойних і рейтингових кандидатів.

І зрештою запровадження, для початку в пілотній формі, електронного голосування. Його застосування дасть змогу підвищити мобільність виборців, та надати можливість проголосувати без зайвих сторонніх впливів. Щоб волевиявлення виборців було дійсно вільним.